

11. **Ясперс К.** Духовная ситуация времени / Карл Ясперс: [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/yaspk01/index.htm>. – Название с экрана.

12. **Ошо Р.** Права человека будущего / Раджниш Ошо: [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.koob.ru/osho/prava_cheloveka_budushego. – Название с экрана.

13. **Ошо Р.** Философия переннис / Раджниш Ошо: – Новочеркасск : ОАО «Книга» 1995. – 480 с.

14. **Ошо Р.** Эволюция и мы / Раджниш Ошо: [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://poznaisbya.com/psylib/books/rajne01/txt01.htm>. – Название с экрана.

15. **Фромм Э.** Человек для себя. Исследование психологических проблем этики / Эрих Фромм: [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://psylib.ukrweb.net/books/fromm04/index.htm>. – Название с экрана.

УДК 141.32

О. Б. Сарабун

ЕКЗИСТЕНЦІЯ ЯК ПЕРЕЖИВАННЯ ІНДИВІДОМ ПРОЕКТУ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ

Розглянуто нігілістичне підґрунтя втрати сенсу в житті людини ХХ ст. Зафіксовано умови духовної розгубленості сучасної людини. Проаналізовано феномен екзистенційного мислення, як способу духовного самоздійснення особи. Проведено розмежування між концептами реальності та дійсності. Дійсність осмислено як процес творчої включеності особи в буття на засадах усвідомлюваної свободи. Зроблено наголос на важливості сприйняття філософії як мистецтва життя, а не лише як теоретичного мислення.

Ключові слова: сенс життя, нігілізм, духовність, екзистенція, раціоналізм, дійсність, реальність, самоздійснення, темпоральність.

Рассмотрено нигилистическое основание потери смысла в жизни человека ХХ века. Зафиксированы условия духовной растерянности современного человека. Проанализировано феномен экзистенциального мышления, как способа духовного самоосуществления человека. Проведено разграничение между концептами реальности и действительности. Действительность осмыслена как процесс творческой включенности человека в бытие на основе осознаваемой свободы. Сделан акцент на важности восприятия философии как искусства жизни, а не только как теоретического мышления.

Ключевые слова: смысл жизни, нигилизм, духовность, экзистенция, рационализм, действительность, реальность, самоосуществления, темпоральность.

Nihilistic grounds of losing of meaning of human life in the twentieth century are considered. Condition of spiritual confusion of modern man is recorded. Phenomenon of existential thinking is analyzed as a way of spiritual self-realization of the individual. A distinction between the concepts of reality and actuality is implemented. Actuality is comprehended as a process of creative involvement of a person in existence on the basis of perceived of freedom. the Importance of the perception of philosophy as an art of life, but not only as a theoretical thinking is emphasized.

Keywords: meaning of life, nihilism, spirituality, existence, rationalism, actuality, reality, self-realization, temporality.

© О. Б. Сарабун, 2012

У сучасному світі, в якому процеси панування переважають над процесами його освоєння, в якому індивід не бажає споглядати, а прагне лише перетворювати світ, де щораз інтенсивніша експансія особи в навколишнє середовище не урівноважується розвоєм та збагаченням її духовного світу, а виливається у дегуманістичній однобічності науково-технічного розвитку культури, виникає потреба нового погляду на людську персону. «Глибока амбівалентність реальності, парадокси, які приносить життя і які не вкладаються в систему простих правил, заборон і наказів, означають горизонти нашої сучасності» [3, с.40]. Ключ до розуміння стану духовності та до викликів нашої доби вбачаємо в теренах інтерпретації екзистенційної філософії.

Тому, **метою статті** є спроба вияснити інтелектуально-духовний потенціал екзистенційної філософії у розв'язанні сенсожиттєвих проблем сучасної людини. Особливо це стосується вітчизняного простору, де «тривалі періоди тоталітаризму й неототалітаризму привчали нас до нехтування особистісним, що, у свою чергу, не могло не обернутись згодом гіпертрофованими,

спотвореними формами особистісного самоствердження» [8, с.86].

Серед сучасних українських дослідників означеної проблематики варто відзначити К. Ю. Райду і В. Г. Табачковського. З соціально-філософського та семіотичного ракурсу дана тематика звучить, зокрема, у працях Ю. М. Вільчинського та А. Ф. Карася. З точки зору широкої культурологічної перспективи відгомін екзистенційного способу мислення віднаходимо у Т. В. Лютого, Т. Галіка, Й. Гессена. Серед російських дослідників звертаємось до С. Веліковського.

Для людини ХХ ст. знаковою стала нігілістична сенсовтрата. Традиційна система цінностей позбулася в цей час здатності бути критерієм оцінки неоднозначних життєвих ситуацій. Незважаючи на всебічне дослідження індивідом свого історичного, культурного, соціального, біологічного, психологічного буття, все помітнішим стає усвідомлення людської невизначеності у світі. «Слідом за тезою про «смерть Бога», з антропоцентричного п'єдесталу впала і загубилася в лабіринтах Всесвіту людина. Її знеособлення призвело до того, що в нинішній час досить легко керувати масами» [6, с.182]. В такій ситуації визначальним стає питання про сенс буття, яке фіксує його проблематичність та формулюється тоді, коли мета існування викликає сумнів. Адже «скільки людей за останні два століття відчували спокусу — як Іван Карамазов Достоевського – «повернути Богові квиток» у той безглуздо жорстокий світ...але сам факт, що людині такий світ видається абсурдним, засвідчує, що людина є істотою, котра прагне сенсу» [3, с.58].

Спробою відшукати прихований життєвий сенс у ХХ ст. стає екзистенціалізм. Він значно поживає тогочасний інтелектуальний клімат, адже у роздумах адептів цього філософського напрямку були представлені не теоретичні, наукові постулати, не метафізичні, онтологічні й гносеологічні, обтяжливі для розуміння конструкції, а безпосередній сенс людського існування з його стражданнями і здобутками. Екзистенціалізм розглядає життя не як загальну абстракцію, а як екзистенцію унікальної, конкретної людської істоти з її особистою долею, почуттями та ваганнями, сумнівами й надіями, відчаєм та зневірою. Питання про зміст людського існування формулюється на невлемому «гребені» між буттям та ніщо. Воно є прийняттям того, що життя – це процес напруженого вкорінення, впорядкування та облаштування в ситуації безнастанного відчуття за спиною «холоду» небуття. Запитування про сенс не просто відображає інтелектуальну цікавість, а має безпосереднє відношення до життя та смерті. Але складність полягає в тому, що, як зазначив С. К'єркегор, ми живемо в час «духовної розгубленості», коли непросто відшукати життєві орієнтири. Наприклад, для Й. Гессена «найзагальніша й найголовніша мета людського життя полягає в здійсненні ідеї «людина» [4, с.20]. Тобто життєвий сенс у тому, аби стати тим, ким ти вже є, тобто людиною у власному розумінні цього слова.

Продуктивність екзистенційного погляду на питання життєвого сенсу в тому, що останній проголошується наслідком людської співучасті у бутті. На противагу цьому, «класична традиція визначалася допущенням того, що істина буття існує сама в собі як певна його сутність попередньо до її відношень з будь-чим іншим» [5, с.127-128]. Екзистенційна позиція засвідчила, що є невідповідність між буттям самим по собі та формами його людського здійснення. Буття як незалежне від людини, її життя та індивідуалізації, означається в термінах реальності, де нівелюється цінність одиничного. Наймасштабніша теорія реальності була запропонована свого часу у філософії Гегеля, для якого «одиничне занадто мілке порівняно із загальним, а індивідууми мають приноситись в жертву і є приреченими на загибель» [2, с.72]. Тому знаковим є проведення розмежування між «реальністю як сукупністю фізичних речей і процесів, та реальністю, як середовищем життя людини та її еволюцією. Остання для зручності може бути названа дійсністю» [5, с.128]. Дійсність моделюється людською екзистенцією як втілення можливого на підставі вербальної мови, з використанням знакових відношень. В дійсності ми оперуємо позначеними речами, тобто об'єктами, відношення між якими є дискурсивними, а не безпосередніми. Дійсність – реальність, в яку включена людина зі своїми інтелектуальними можливостями та духовними потенціями. Це простір, який розкривається не просто як знання, а як розуміння. Дійсність є ключем до розуміння множинного людиновимірного буття, що фіксується за участю інтерпретативного мислення. Екзистенціалізм відстоює позицію, згідно з якою, коли ми прагнемо схопити реальність в цілому, поза її інтерпретацією, то неминуче впадаємо в метафізику, виключаючи з цього процесу людину. Таким чином, людська екзистенція творить світ, як дійсність, який не є впорядкованим космосом, а таким, що даний у межах досвіду людського видосвіту та існує в текстах науки і культури.

Екзистенціалізм, який формується в час вихолощення звиклих морально-релігійних орієнтирів і є втіленням епохи самотності та пригніченості людини в потоці буття, відмовляється від орієнтації на ілюзорний ідеал всезагального звільнення. Він стає практикою виявлення потреб і запитів окремої людини, індивідуальна свобода якої у відмові від наслідування загальнозначущих

цінностей та у необмеженій творчій самореалізації. Так, під екзистенцією мається на увазі людське існування, дане безпосередньо, яке не пізнається науковими раціональними засобами та є сукупністю модусів турботи, страху, рішучості, совісті.

Критично відштовхуючись від німецької класичної філософії та новочасної культури з її гносеологізмом, екзистенціалізм замінює характерну для німецької класики ідею тотожності мислення та буття думкою про співвіднесеність сутності та існування. «Якщо класична філософія уявляла істину необхідною та універсальною сутністю, що відображає загальну структуру Буття, то екзистенціальна філософія ставить питання про сенс і можливості людського буття» [6, с.194]. Екзистенціалізм долає раціоналістичне ставлення до людини, що є подоланням її об'єктивації та усвідомленням того, що жодні дефініції не в змозі адекватно виразити її існування. Таку позицію, зокрема С. К'єркегор, означував як філософський такт.

І справді, сьогодення засвідчує, що історія не є поступальним рухом до певного абсолютного стану. Вона не може бути схематизована, а є конкретним, незворотним, неповторним потоком подієвості. Випробовуючи на міцність ідею самотворення людини, екзистенціалізм відкидає провіденціалістське бачення людської реальності, адже інакше, людська історичність виглядає «тоталітарно-есенційно». Вручивши особі в руки її долю, екзистенціалізм підштовхує людину до творення в життєвих колізіях умов власного існування, що відбувається шляхом протиставлення наявного та належного. При цьому, «людська діяльність не є тільки неухильний та прямолінійний рух уперед. Кожний її по-справжньому істотний крок уперед пов'язаний з «поверненням до начала», оновленням цього начала» [8, с.15]. Так, філософія в екзистенційному вимірі вийшла за межі теорії і стала філософським мистецтвом. У такому ракурсі вона здатна більш повно відобразити поліфонію буття, а не редукувати чи формалізувати його. Інакше, «спостерігаємо, що прагнення філософії ставати строго «науковою» й емпірично чи об'єктивно раціональною теорією реальності, викликало обернено пропорційне применшування людської участі у соціальній дійсності і культурі» [5, с.128].

Сьогодні усвідомлюємо, що наукове знання не може бути єдиною панацеєю від усіх проблем людської цивілізації. Відтак, екзистенціалізм – не просто філософська позиція, це спосіб світоглядної орієнтації людини у світі. Він засвідчує, що філософія є не лише теоретичним конструктом, а «ще й формою духовного досвіду, який цілком не перекривається самими лише моментами «усвідомлення», або процесами «осмислення», «ологічнення» змісту свідомості» [7, с.17]. Мислення в екзистенційних межах – це переживання, самопереживання і світопереживання. Таким чином, відбувається своєрідне «олюднення» філософії, яка починає шукати сутність особи поза раціональним визначенням, у її здатності бути причетною до буття світу. Постійно співставляючи себе з довколишньою реальністю, опираючись її інертності та невизначеності, організовуючи речі в якості знарядь для здійснення людських завдань, особа зумовлює єдність та упорядкованість світу.

Екзистенціалізм оперує не поняттями, які можуть бути вичерпно та логічно проаналізовані, а швидше символами, які ми здатні лише певним чином витлумачити. В такому ракурсі філософія постає перед нами як різновид духовної діяльності індивіда. Вона починається як позатеоретична діяльність та має своїми джерелами відчуття, сприйняття і спостереження. Філософська рефлексія є результатом синтезу між логічним досвідом мислення та часто позалогічним досвідом свідомості. Особливості цієї взаємодії ніколи не повторюються, адже продукуються конкретною особою з її унікальним життєвим досвідом, рівнем розвитку та цінностями. Відтак, особливістю екзистенціалізму є неможливість редукувати його до спільного знаменника, адже у повному обсязі він не розкривається навіть за умови відомих характеристик – передування існування сутності, гуманістичного спрямування та людиновимірності. Екзистенціалізм не є незмінним єдиноконцептуальним утворенням, тому в його рамках співіснують антагоністичні позиції, а наближеність екзистенційної рефлексії до міфу та символічних форм викладу думки робить його погляди важковитлумачуваними.

Визначальним є і те, що джерела екзистенційного мислення не вичерпуються площиною історико-філософської традиції, а сягають особливостей свідомості його носіїв. Ідеться про особливий тип зміненої свідомості в напрямі зворотного боку цілепокладання – мотивів смерті, історичності та конечності. Зародженню зміненої свідомості в мисленні екзистенціалістів передували спроби здійснення людини на раціоналістичних засадах. Зокрема, ще доба модерну продемонструвала прагнення людської істоти опанувати певною соціальною позицією, оволодіти продуктами матеріальної діяльності, удосконалити власні життєві можливості. Та в результаті «цей шлях призводив до особливого різновиду спотворення екзистенціальності, знецінення й неможливості реалізації людиною своєї сутності на гуманістичних засадах» [7, с.80]. Особа, котра прагнула володіти все більшою кількістю благ, не усвідомлювала, що є різниця між цінністю володіння створеним та цінністю власного творіння. В результаті, людина

помилялася, думаючи, що має шанс подолати конечність свого земного існування шляхом опанування речового світу.

Характерно, що екзистенціалізм вилучає особу з полону категоріального усвідомлення, перестає її схематизувати та означає як таїну. В його межах змінюється класично-раціональний погляд на людину, який тягнувся ще від Сократа, як прихильника апологонівського принципу, для якого можливість досягнення істини залежала від глибини самопізнання, і до Р. Декарта, для якого початком всякої філософії було мислення індивіда. Для І. Канта «Я» теж було втіленням трансцендентальної єдності апперцепції та категоричного імперативу. Також Е. Гуссерль розглядав «Я», в першу чергу, на теоретичному рівні, який був визначальним. Екзистенційний же підхід «поміщає» філософію в межі конкретної індивідуальної самосвідомості, виявляє зміст філософських категорій антропологічно, у безпосередній історичній конкретиці й адекватному значенні. Тому екзистенція є способом переживання індивідом духовного життя, формою його психоемоційної вкоріненості в межах власного видосвіту. Виявом екзистенції є всякий прояв духовного життя. Екзистенція виявляється там, де щомиті відбувається людина, тобто вона існує повсюди і повсякчас. Екзистенція – позиція співучасті особи до навколишнього з боку ціннісного пріоритету. В її межах людина філософствує живучи, а не живе філософствуючи. Тобто кожен прояв волевиявлення в житті людини є свідченням її філософствування.

Архітектоніка екзистенційного мислення, перекладена на соціокультурні реалії ХХІ ст. переконує в тому, що філософія не вичерпується критеріями правильності та достеменності мислення, а є, що не менш важливо, сенсозмістовною сферою, теоретичним світоглядом, квінтесенцією духовної культури. Філософія існування позбавлена наукової однозначності і загальної значущості, її істини визнають власну вірогідність та неузгодженість із суспільно-значимим. Для неї філософська істина, на відміну від істини наукової, є ще й конституалізацією певного сенсу, який, на відміну від істини, часто неможливо досягнути поза аналізом історичних особливостей процесу духовного самоздійснення особи. «Парадигма екзистенціального розуміння...допомагає зрозуміти філософію як результат складного синтезу психічних, емоційно-чуттєвих, духовних, інтелектуальних елементів у процесі духовної творчості особи... вона дозволяє зрозуміти, що сенс як головна мета філософського мислення невіддільний від екзистенції як способу духовного самоздійснення індивіда» [7, с.31]. Інакше, коли філософія є втіленням лиш епістемного, раціоналістичного мислення, то в її межах губиться людина-творець.

Так, опираючись на спосіб екзистенційної рефлексії, спостерігаємо, що філософії недостатньо бути лише логічно несуперечливим знанням. Вона є не лише втіленням інтелекту, але і здатністю душі, способом неповторюваного світовідношення, процесом переживання власного життя, що веде за собою усвідомлення власної причетності до долі світу. В цьому випадку показовою є філософія давньої Греції. Зокрема, такі ранні мислителі, як «Фалес, Геракліт, Алкмеон чи Левкіп, далекі від поділу мислення й свідомості, матеріального й ідеального, психічного й речового... практично всі вони ототожнюють душу й розум» [7, с.37]. Філософія – не раціоналістичне пізнання, це шляхи нашого повсякденного існування.

Визначальною в екзистенційному вимірі також є темпоральна проблематика. ХХ ст. продемонструвало, що людина позбавилась комфортної гегелівської домівки, яка давала їй спокій та впевненість: «Такою домівкою став час в образі історії, сенс якої цілком відкритий для нашого досвіду і пізнання» [8, с.51]. Екзистенціалізм, на протигагу цьому, поміщає особу в інші часові координати, а саме в ситуації «тут» і «тепер». Вони акумулюють неповторність індивідуального існування та є способами вихідного самовизначення особи. Час в такому ракурсі є не просто хронологічним перебігом подій, а й процесом безупинного звершення особи. Час не безкінечний та безособовий, він – якісний та ціннісно означений. Тут буття усвідомлює власну конечність і з рішучістю приймає її. Лише за проживання такого часу особа здатна нести відповідальність. Принциповим стає фокусування модусів часу в теперішньому. Минуле та майбутнє співпричетні з теперішнім, що відображає буття як неподільну плинність. Посилаючись на термінологію М. Гайдеггера, зазначимо, що людина, приймаючи себе як «буття-до-смерті», усвідомлює єдність часу. Час не має зовнішньої означеності стосовно людини, він є внутрішньоінтимною характеристикою людського існування, яка виявляється в чеканні, проекті, надії.

В результаті, ми можемо підсумувати, що особливо актуально звучить сьогодні екзистенційна постановка питання про те, яким чином у світі, де домінуючою цінністю є зростаюча міць та потуга технізованого світу, вберегти і захистити цінність одиничної людської істоти, її гідність та право на свободу? Екзистенціалізм не будує ілюзій щодо можливостей докорінно виявити впорядкованість сущого, тому він «повертається до речей, подій та людських доль як таких, які не зводяться до їх сутнісних моделей і основоположних законів, повертається до того

«залишку», який все тікає від жорстких визначень, який є повсякденний і в той же час буттєвий» [1, с.16]. Йдеться про неповторний одухотворений сутнісний позанауковий вимір, який не може бути схоплений засобами науково-раціонального пізнання, який не потребує собі виправдань, причин чи цілей, а просто існує в своїй однократній випадковості. Сутності тут сприймаються не відсторонено, аналітично, а безпосередньо, в їх очевидній наявності, в залежності від сприймаючої їх свідомості. Спосіб екзистенційного освоєння дійсності – нераціональний, хоча це не робить його ірраціональним. Ідеться про те, що інтелектуальне та чуттєве осягнення тут синтезуються в мисленні образами, яке, щоправда, позбавлене вимислу художньої творчості. Екзистенція не стільки пізнає світ, скільки витлумачує його в світлі сокровенності власної правди. Тому, наприклад, для С. К'єркегора істина – душевна справжність, яка не претендує на достовірність на загал, а є внутрішньою правдою, що є безперечним, а не закріпленим у прихованих сутнісних структурах. Тобто, «мислення так чи інакше поєднано з психоемоційним, духовним світом людини, її ваганнями, прагненнями, надіями й розчаруваннями – всім тим, що в сучасній філософії називається світом екзистенціального» [7, с.38].

Відтак, філософія — не лише мистецтво слова, але й мистецтво життя, не однозначність, а глибина і багатогранність. Екзистенційна позиція демонструє, що не багато користі духовному росту персони є від мислення світу за посередництвом інтелектуальних абстракцій. Світ треба не просто пояснювати, а переживати в процесі безнастанної зустрічі з ним. Роль сучасної філософії не може зводитись до однозначного мовленнєвого інструменталізму. Вона має бути націлена на схоплення живої, цілісної людини, а не на її схематизацію чи спрощення. Таке прагнення філософії бути вкоріненою в життєву основу, бути домом буття та метафізичною поезією ми маємо можливість яскраво побачити на сучасному тлі філософії класичного екзистенціалізму XX ст.

Бібліографічні посилання:

1. **Великовский С.** Умозрение и словесность. Очерки французской культуры. // С. Великовский / – М. – Спб.: Университетская книга, 1998 г. – с. 711
2. **Вільчинський Ю. М.** Філософія історії: теорія взаємопроникнення часу й вічності. // Ю. М. Вільчинський / – Київ: Поліграфкнига, 2009. – 360 с.
3. **Галік Т.** Ніч сповідника. Парадокси малої віри у постоптимістичну епоху. // Т. Галік / – Жовква: Місіонер, 2010. – 288 с.
4. **Гессен Й.** Сенс життя. // Й. Гессен / – Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 136 с.
5. **Карась А. Ф.** Реальність і дійсність: спроба семіотичного розрізнення / А. Ф. Карась // Філософія науки. Збірник наукових праць Львівсько-Варшавського семінару «Філософія науки». 14-21 листопада 2004 р. – Львів, 2010. – С. 126-140.
6. **Лютій Т. В.** Нігілізм: анатомія Ніщо. // Т. В. Лютій / – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 296 с.
7. **Райда К. Ю.** Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи. // К. Ю. Райда / – К.: Видавець ПАРАПАН, 2009. – 328 с.
8. **Табачковський В.Г.** Людина – Екзистенція – Історія. // В. Г. Табачковський. – К., 1996. – 123 с.

УДК 1:159.955

Г. В. Савчин

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЕКСКУРС ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНА «МИСЛЕННЯ»

Проаналізовано концептуальні підходи розуміння феномену «мислення» в історії філософії як способу осягнення істини і теорії краси.

Ключові слова: мислення, чуття, діяльність, творчість.

Проанализированы концептуальные подходы понимания феномена «мышление» в истории философии как способа постижения истины и теории красоты.

Ключевые слова: мышление, чувство, деятельность, творчество.

Analyzed the conceptual approaches of understanding the phenomenon of «thinking» in the history of philosophy as a way of understanding truth and theory of beauty.

Keywords: thinking, feeling, activities, creativition.

© Г. В. Савчин, 2012

Глибокі зміни в сучасному соціокультурному просторі радикально змінили вигляд сучасного